

Over de Frontbeweging *

Koen BULTINCK

1. Historiografie

In tegenstelling tot wat men soms vermoedt, is het aanbod aan degelijke werken over de Vlaamse activiteiten aan het front in W.O.I in feite vrij beperkt. Veelal zijn we verplicht terug te vallen op een aantal bekende auteurs zoals Wils, Elias, Willemsen, Schepens, Luyckx, De Bruyne of Boey. Naast deze historische studies bestaan nog een viertal andere types van nuttige publikaties: 1. de werken die meestal vanuit een biografisch oogpunt de frontproblematiek behandelen; 2. gelegenheidsdruksels die op een bijna anecdotische wijze de Vlaamse Beweging aan het front benaderen; 3. een aantal eerder gespecialiseerde studies die één aspect nader bekijken; 4. heel wat hulde- en gedenkboeken.

2. Een andere benaderingswijze

Het ligt in onze bedoeling te wijzen op een mogelijke fundamenteel andere benadering van het frontgebeuren '14-'18. Het wil ons voorkomen dat de geschiedenis van de Frontbeweging teveel geschreven werd vanuit de gedragingen van de latere „kopstukken” van de beweging. Het nadeel van zo een benaderingswijze is natuurlijk dat hierdoor een stuk van het *evolutieproces* verloren gaat. Zo kan bij de leek gemakkelijk de illusie worden gewekt dat de Frontbeweging pas eind 1916-begin 1917 ontstond en gecreëerd werd door een handvol intellectuelen, dat de Frontbeweging bijna uit het luchtledige zou geschapen zijn.

Dat leek ons erg onwaarschijnlijk en om die reden zijn we op zoek gegaan naar „andere” wortels. We kwamen tot de vaststelling dat men het prille begin van de clandestiene Frontbeweging moet situeren bij de eerste contacten tussen een aantal streekgenoten her en der, los van elkaar en zonder wederzijds direct contact. Via vriendenkringen, frontblaadjes, studiekringen e.d.m. kreeg dan binnen een evoluerende kontekst de Frontbeweging geleidelijk aan vorm. We constateerden ook dat men zich niet mag blind kijken op een „hokjescul-

* Dit artikel is gebaseerd op onze onuitgegeven licentiaatsverhandeling *De Frontbeweging: sociografische analyse van haar militanten en haar objectieven*, R.U. Gent, 1988.

tuur'', waarbij men alles wil indelen in studiekringen, frontblaadjes, Sekretariaat van Katholieke Vlaamse Hoogstudenten, Heldenhulde, clandestiene Frontbeweging, enz. zonder dat men nog poogt het verband of de wisselwerking tussen deze elementen te achterhalen. Het ene kon niet zonder het andere, elk aspect was nodig om die ruime structuur van de latere clandestiene Frontbeweging op te kunnen bouwen.

We gingen bij ons onderzoek ervan uit dat op langere termijn het voor een beweging van groter belang is te weten wie de „kleine naamlozen'' zijn die de actie dragen, dan te weten wie aan de top de leiding in handen had. De mensen aan de basis geven de beweging vlees en bloed en bepalen zeer sterk de levenskansen van een actie. Bewust werd geopteerd voor de reconstructie van de Frontbeweging aan de hand van „de kleine militant''. We trachtten hierbij evenwel niet in het andere extreem te vervallen en zochten een aanvaardbaar midden tussen een „basis-'' en een „top''benadering.

3. Sociologische werkmethode

Om dergelijke aanpak wetenschappelijk te kunnen verantwoorden hadden we meer nodig dan alleen maar een opsomming van namen. We veronderstelden dat een sociografische analyse van de militanten van de Frontbeweging ons een eindweegs ver kon helpen. Daarom stelden we van iedere militant een individueel profiel op.

In eerste instantie hadden we hiervoor geboorte- en overlijdensgegevens nodig. Deze stelden ons in staat om de regionale afkomst van de militanten van de Frontbeweging te bepalen. Aan de hand hiervan moest uitgemaakt worden of een nogal vaak gehoorde bewering als zou de bijdrage van de Westvlamingen in de Frontbeweging vrij groot geweest zijn¹, met de werkelijkheid overeenstemt.

In tweede instantie zochten we het beroep of het studieniveau van onze vlaamsgezinde soldaten op. Het leek interessant om na te gaan of er een duidelijke inbreng was van studenten die met hun A.K.V.S. of Amicitia-traditie naar het front gekomen waren. Ten derde wilden we de functie van onze militant in het leger kennen. Was hij aalmoezenier, brancardier of gewoon soldaat en welke rang bekleedde hij? In laatste instantie trachtten we de militaire indeling na te gaan waartoe onze militant behoorde. Dit om de activiteit van de Frontbeweging in dit of geen legeronderdeel te kunnen situeren.

Waar konden we nu het nodige archiefmateriaal aantreffen? We hadden het geluk gebruik te kunnen maken van het archief van het IJzerbedevaartkomi-

1. M. BOEY, M., *West-Vlaanderen B. De Twintigste Eeuw*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 1973, II, p. 2035.

tee. Dat is vrijwel nooit geraadpleegd en bevond zich tot voor enige jaren in de IJzertoren te Diksmuide. Sedert september 1987 werd het in bewaring gegeven aan het A.D.V.N.² te Antwerpen. Hierin hebben we ons grotendeels beperkt tot het fonds Jan Torfs. Daarin bevindt zich o.a. heel wat correspondentie die gericht was aan dhr. Baeckelandt, die vanuit Calais het dagblad *Ons Vaderland* uitgaf. Daar *Ons Vaderland* zeer duidelijk de spreekbuis van de Frontbeweging was, konden we via dat kanaal op verantwoorde manier de „fronters” opsporen.

Een tweede stap bestond erin dit materiaal te confronteren met het archief van Clemens De Landtsheer, dat zich in het Gemeentemuseum van Temse bevindt. Het tweede deel van dit archief, dat testamentair eigendom van C. Van Louwe was, werd in maart 1987 overgemaakt aan Temse. Ook hier behoorden we tot de eerste gelukkigen die na wijlen Jan Torfs dit archief konden consulteren. Cl. De Landtsheer had een zeer uitgebreid privé-archief aangelegd. Hij was gedurende '14-'18 tewerkgesteld als vertaler-typist op het Belgisch Consulaat te Cherbourg en was aldus in staat vele papieren te bewaren; terzelfdertijd was hij uitgever van het frontblaadje *Onze Temschemen*³. Bovendien werd De Landtsheer na W.O.I. secretaris van het IJzerbedevaartkomitee, wat alweer de rijkdom van het archief ten goede kwam.

In derde instantie werd dan getracht het geheel vorm te geven door overal op zoek te gaan naar ontbrekende persoonlijke gegevens. Vaak werd eerst gebruik gemaakt van de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* of van *Twintig Eeuwen Vlaanderen* (de delen 13 en 14: *Personen*), maar het resultaat bleef meestal ondermaats, en zo zagen we ons genoodzaakt een beroep te doen op een andere archiefinstantie, het A.M.V.C.⁴. We raadpleegden aldaar de *Klapper op het bezit van het A.M.V.C.* en vroegen de volledige dossiers van de door ons „ontdekte” militanten op. Terloops werd ook eventjes geneusd in de papieren die vlaamsgezinde soldaten in '14-'18 schreven aan Dr. A. Van de Perre. Dit gebeurde evenwel niet systematisch.

Een laatste stap in de poging een sociografische analyse op te stellen van onze Frontbeweging-militanten zou erin bestaan hebben alle militaire indelingen na te gaan, waarin onze soldaten zich bevonden. Hiervoor kwamen we terecht bij het Koninklijk Museum van het Leger en van de Krijgsgeschiedenis te Brussel. Volgens de heer R. Boijen moet men eerst het stamnummer en de eenheid van de soldaat kennen, vooraleer men de stamboeken van soldaten en onderofficieren met vrucht kan gebruiken. Daar alleen de Dienst van het Stamboek hier hulp kan bieden, hebben we van deze omslachtige procedure afgezien. De mi-

2. A.D.V.N. = Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-Nationalisme

3. L. DE RYCK L., *Jaarboek 1980, Gemeentemuseum van Temse*, 1981, p. 78.

4. A.M.V.C. = Archief en Museum van het Vlaams Cultuurleven.

litair informatie is dus eerder onvolledig en meestal afkomstig uit de correspondentie van de soldaat of afgeleid uit de literatuur. Op die manier werd het mogelijk een alfabetisch repertorium van alle militairen op te stellen, waardoor we meteen een zicht op de lacunes kregen.

4. De rol van *Ons Vaderland*

We wezen reeds op het grote belang van het dagblad *Ons Vaderland*. Een dergelijke persstudie over dit blad bestaat nog niet.

Ons Vaderland, waarvan het eerste nummer verscheen op 31 december 1914, was in feite de opvolger van een ander klein Vlaams dagblad, *De kleine Vaderlander*, dat gedrukt werd in De Panne, maar uitgegeven te Calais⁵. De stichters van *Ons Vaderland* waren de onderwijzer J. Baeckelandt uit Middelkerke en de Oostendse drukker A. Tempere⁶.

Op de eerste plaats wilde het dagblad nieuws verstrekken aan de soldaten die geen Frans kenden. Het eerste nummer droeg volgende slogan in zijn hoofding: „Leve Belgenland! Leve de Koninklijke Familie! Een driedubbel hoerrah voor onzen heldenvorst Albert. Voor God en Vaderland!” In 1916 werd deze hoofding nog aangevuld met de vermelding: „Belgisch dagblad vereerd met het Eereteken der Fransche Academie”, en met de naam van de medewerkers Guill. Brandt, L. Clauwaert, A. Van de Velde, Gaston Stampaert, V. Eritas, R. Van Sevenandt. Op het eind van 1916 verdwenen deze namen. Het blad werd voortaan gedrukt in Calais en de hoofding bevatte nu als nieuwe slagzin: „Recht door, vrij en vrank, voor God en volk en land”⁷. Het verdwijnen van deze namen uit de hoofding van het blad hield duidelijk verband met een redactionele wijziging. De laatste brief van G. Brandt aan Baeckelandt die we terugvonden, dateert van 25/12/15.

De veranderingen waren het gevolg van een evolutie van gewoon Vlaams katholiek blad naar een blad van flamingantische actie⁸. De redactie van *Ons Vaderland* kwam eind mei 1915 in handen van enkele radicale flaminganten die later de leiding van de clandestiene Frontbeweging zouden vormen⁹. Drukker Tempere, die *Ons Vaderland* verzorgde en goede betrekkingen met pater Ildefons Peeters van *De Belgische Standaard* onderhield, had verbintenissen aangegaan tegenover A. Debeuckelaere, H. Borginon, J. Baeckelandt en

5. M. LEROY, *La presse belge en Belgique libre et à l'étranger en 1918*, in: *Bijdragen van het Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis*, Bijdrage 63, Leuven, 1971, p. 138.

6. H.J. DEMOEN, *Jeroom Leuridan, Recht en Trouw*, Zulte, 1963, p. 79, voetnoot 13.

7. M. LEROY, o.c., pag. 138.

8. M. LEROY, o.c., pag. 138.

9. L. SCHEPENS, *Ons Vaderland*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 1973, II, p. 1138.

later ook tegenover Dr. F. Daels, die de strekking van het blad bepaalden. Deze strekking was zeer uitgesproken vlaamsgezind.

Wat was nu echter de impact van *Ons Vaderland*? Volgens Wils werden op 1 mei 1917 van *Le XXIème Siècle* 14325 exemplaren afgenomen door de militaire verkoopdienst, van *Het Vaderland* 5100, van *Ons Vaderland* 2475, van de *Indépendance Belge* 955 en van *De Belgische Standaard* 800¹⁰. Luc Schepens geeft voor *Ons Vaderland*, voor het jaar 1917, een oplage van ongeveer 9000 exemplaren waarvan 5500 abonnees op¹¹.

We hadden het geluk om tijdens het archiefwerk de hand te kunnen leggen op de officiële verkoopcijfers van *Ons Vaderland* voor de periode december 1917 - november 1918. Deze gegevens werden minutieus bijgehouden door de dienst „Contrôle des Journaux”.

Maand	Verkocht aantal	Prijs per nummer
december '17	20.645	0,040 Fr.
januari '18	22.575	0,040 Fr.
februari '18	25.752	0.040 Fr.
maart '18	32.981	0,040 Fr.
april '18	15.840	0.085 Fr.
mei '18	—	—
juni '18	—	—
juli '18	15.834	0,085 Fr.
augustus '18	14.608	0.085 Fr.
september '18	—	—
oktober '18	—	—
november '18	4.836	0,085 Fr.

Bij een vluchtige blik op deze cijfers valt het op dat ze getrouw de evolutie aan het front volgen. Het is geen toeval dat de hoogste verkoopcijfers op het front genoteerd werden, wanneer de militaire toestand, gezien het eerste Duitse lente-offensief, zeer kritiek werd. Dit valt ook samen met de verspreiding van de zeer radicale *Catechismus van de Vlaamse Beweging* van C. Verschaeve. Wanneer we deze cijfers uitsplitsen, krijgen we een goed zicht op de verkoop per legeronderdeel. Voor een goed begrip willen we vermelden dat het Belgische leger was ingedeeld in 6 legerdivisies. De afkorting D.A. staat voor Division d'armée of Legerdivisie (= -afdeling); D.C. staat voor Division de cavalerie of Ruiterdivisie¹². La Panne Militaire e.d. zijn namen van militaire basissen.

10. L. WILS, *Flamenpolitik en Aktivisme*, Leuven, 1974, p. 145.

11. L. SCHEPENS, o.c., p. 1138.

12. J.R. LECONTE, *Aumôniers militaires belges de la guerre 1914-1918*, Brussel, 1969, p. IV.

Voor de maand december 1917 geeft de uitsplitsing volgend resultaat:

Legerindeling	Aantal per maand
1 ste D.A.	2.334
2 de D.A.	3.147
3 de D.A.	4.952
4 de D.A.	2.675
5 de D.A.	2.527
6 de D.A.	2.173
1 ste D.C.	352
2 de D.C.	410
La Panne Militaire	549
Calais Militaire	1.149
Gravelines Militaire	291
Génie Militaire	53
Autre Militaire	33
Totaal	20.645

Ook de verkoopcijfers per dag voor ieder legeronderdeel zijn beschikbaar. Voor nummer 923 van *Ons Vaderland* op een willekeurige dag in december 1917 geeft dit:

Legerindeling	Aantal per dag
1 ste D.A.	60
2 de D.A.	95
3 de D.A.	195
4 de D.A.	52
5 de D.A.	68
6 de D.A.	90
1 ste D.C.	12
2 de D.C.	9
La Panne Militaire	22
Calais Militaire	29
Gravelines Militaire	6
Génie Militaire	0
Autre Militaire	1
Totaal	639

De cijfers uit ons archiefwerk bevestigen de door Wils aangehaalde cijfers. Van onze kant vermeldden we de v e r k o c h t e hoeveelheden. Wel valt op dat er een grote discrepantie bestaat tussen de eerder aangehaalde oplagecijfers en

de via de militaire verkopers verspreide hoeveelheden. Hierbij dient aangestipt dat *Ons Vaderland* niet alleen via de militaire verkopers zijn weg naar de lezers vond, maar dat ook heel wat burgers die krant lazen. Dat heeft natuurlijk ook weer zijn belang voor de verspreiding van de Vlaamse ideeën onder de burgers achter het front. We constateren dat men ook nog niet over exacte oplagecijfers beschikt.

5. Resultaten van het onderzoek

We gingen ervan uit dat men de clandestiene Frontbeweging moet benaderen als het resultaat van een langzaam gegroeide evolutie, waarbij studiekringen, frontblaadjes, S.K.V.H. en Heldenhulde zoveel schakels vormden in een ontwikkeling naar een volwaardige politieke beweging.

Op een totaal van 363 individueel besproken personen bleken 75 onder hen een min of meer duidelijke binding met de clandestiene Frontbeweging te hebben. Bij 45 vonden we tenminste 2 elementen van het vooropgestelde evolutiemodel terug, waarbij verschillende combinaties optreden.

De combinatie frontblaadje-Frontbeweging troffen we aan bij 12 personen. Hierbij is het wel merkwaardig dat geen enkele van het top-driemanschap van de Frontbeweging — nl. A. Debeuckelaere, F. De Pillecyn en H. Borginon — zich bezig hield met het uitgeven van een frontblaadje. Zowel de combinatie frontblaadje-S.K.V.H. als de combinatie frontblaadje-studiekring troffen we telkens bij 2 personen aan. De combinatie studiekring-Frontbeweging vonden we 6 maal terug, de combinatie studiekring-S.K.V.H. en S.K.V.H.-Heldenhulde bij 1 persoon. De combinatie S.K.V.H.-Frontbeweging troffen we bij 3 personen aan, van wie er 2 tot de topleiding van de Frontbeweging behoorden, nl. H. Borginon en F. De Pillecyn. Verder troffen we die nog aan bij de houthakker van de Orne P. Davidts. De combinatie Heldenhulde-Frontbeweging vonden we bij 2 personen terug. Het trio S.K.V.H.-Heldenhulde-Frontbeweging troffen we aan bij F. Daels, A. Debeuckelaere en J. Verduyn. Het trio studiekring-frontblaadje-Frontbeweging vonden we bij F. Deprez, C. De Landstheer, J. Lannoo, J. Leuridan, J. Rombouts en R. De Rudder. Het volgende trio, frontblaadje-Heldenhulde-Frontbeweging vonden we bij J. Van Severen en B. Willems. Als laatste trio vermelden we frontblaadje-S.K.V.H.-Frontbeweging bij V. Vangramberen. Een kwartet-combinatie studiekring-frontblaadje-S.K.V.H.-Frontbeweging troffen we aan bij K. De Schaepe-drijver. Tot slot vonden we de enige vijfvoudige combinatie studiekring-frontblaadje-S.K.V.H.-Heldenhulde-Frontbeweging terug bij H. Gravez.

Wat kunnen we nu uit deze „combinatie-analyse” afleiden? Vooreerst blijkt het duidelijke overzicht van de combinatie frontblaadje-Frontbeweging. Dit overzicht wordt door het feit dat er ook 5 personen gevonden werden die

naast het uitgeven van een frontblaadje ook nog artikels voor *Ons Vaderland* schreven. Het ging hier zonder twijfel om sympathisanten van de clandestiene Frontbeweging, daar *Ons Vaderland* haar officieuze spreekbuis was. Voegen we daarbij de andere combinaties waarin ook de elementen frontblaadje en Frontbeweging aanwezig zijn. Aldus troffen we voor 28 personen, die als uitgever of medewerker van een frontblaadje optraden, een min of meer duidelijke binding aan met de clandestiene Frontbeweging. Dit doet het vermoeden rijzen dat in deze frontblaadjes de geestesgesteldheid van de Frontbeweging door-klonk. Men moet evenwel onmiddellijk die vaststelling nuanceren, daar 28 gevallen op een 130-tal Nederlandstalige frontblaadjes steeds een minderheidsverhouding blijft. Maar anderzijds bewijst het wel de noodzaak van een grondiger onderzoek naar de betekenis van deze frontblaadjes. Aan Nederlandstalige zijde werd enkel en alleen *Onze Temschenaars* door wijlen Jan Torfs exhaustief geanalyseerd.

Als tweede belangrijke conclusie menen we uit de bovenstaande combinatie-analyse te mogen afleiden, dat het vermoede verband tussen de diverse uitingsvormen van Vlaamse actie aan het front voorgoed vastligt.

Een volgende stap is het sociografische profiel van de militant van de Frontbeweging. Tot welke bevindingen brachten ons de opgezochte geboorte- en overlijdensgegevens? Op 363 onderzochte personen waren er 75 die duidelijke bindingen vertoonden met de clandestiene Frontbeweging. Voor 71 van hen kon op basis van hun geboorteplaats de provinciale afkomst nagegaan worden. Dit leverde voor

West-Vlaanderen	21
Oost-Vlaanderen	17
Antwerpen	15
Brabant	8
Limburg	10 leden van de Frontbeweging op.

Er is dus inderdaad een beperkt „overwicht” van Westvlamingen. Het cijfer moet echter gerelativeerd worden. Het is zeker niet zo groot, als men had mogen verwachten, voortgaande op de vaak gehoorde bewering als zou de bijdrage van de Westvlamingen in de clandestiene Frontbeweging overwegend geweest zijn. Een dergelijke stelling wordt vertolkt door M. Boey in het artikel „West-Vlaanderen, B. De Twintigste Eeuw” in de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*¹³. Het zeer relatieve „overwicht” der Westvlamingen kan misschien ook mede verklaard worden door het feit dat West-Vlaanderen het laatst onder de voet werd gelopen door het Duitse leger en dat het stuk grondgebied achter de IJzer onbezet bleef. Dit laatste vergemakkelijkte dan een vrijwillige dienstneming of de verplichte rekrutering in het leger.

Het profiel van deze Frontbewegers naar hun beroep of studieniveau zag eruit als volgt. In onze steekproefgroep van 75 personen met duidelijke bindingen

13. M. BOEY, o.c., p. 2035.

met de clandestiene Frontbeweging vonden we 13 studenten, 9 scholieren, 8 onderwijzers, 7 leraars, 5 priesters, 3 paters, 2 drukkers, 1 advocaat, 1 kunst-schilder en 1 schipper.

Dit gaf ons dus 50 beroeps- of studieniveaugegevens voor 75 Frontbewegers. Zoals enigszins te voorzien was, worden we hier geconfronteerd met een intellectuele „voorhoede”, die met haar vlaamsgezinde romantische A.K.V.S.- of Amiticia-traditie naar het front was gekomen. Als intellectuelen waren zij de geschikte mensen om een beweging te leiden die er toch op gericht was om de gewone volksjongens op een hoger niveau te brengen en anderzijds om een Vlaams bewijstzijn op te wekken.

Welke functie bekleedden de frontbewegers dan in het leger? Het onderzoek dienaangaande leverde 12 brancardiërs, 7 aalmoezeniers, 6 krijgskokkers en 5 gewone soldaten op.

Dit betekent dat we functiegegevens konden nagaan voor 30 van de 75 frontbewegers. Daarmee is duidelijk aangetoond dat de rol die brancardiërs, aalmoezeniers en krijgskokkers speelden in de Vlaamse Beweging aan het front van zeer grote betekenis was. Voor wat de militaire rang betreft die de Frontbewegers bekleedden, kwamen we tot het volgende resultaat: 9 korporaals, 2 sergeanten, 3 adjudanten, 4 onder-luitenanten, 2 luitenanten. Uit dit kleine staal van 20 van de 75 Frontbewegers blijkt toch reeds een veel grotere vertegenwoordiging van de lagere militaire rangen.

In laatste instantie was het ook de bedoeling een mogelijke uitspraak te doen i.v.m. de spreiding van de Frontbewegers over de militaire onderdelen. Hierbij zou getracht worden de latere getuigenissen van vooral H. Borginon en H. Debeuckelaere — die beweerden dat de clandestiene Frontbeweging vooral in de 1ste en 2de legerdivisie actief was — te toetsen. We willen hier nogmaals waarschuwen voor het feit dat de uitspraken betreffende dit aspect iets voorzichtiger moeten zijn, omdat dit gegeven niet ten gronde werd onderzocht. Bij gebrek aan sluitende gegevens moeten we hier erg genuanceerd zijn in onze uitspraken. Voor de 42 militaire indelingsgegevens voor 75 Frontbewegers die we terugvonden, bleek een nogal gelijkmatige spreiding over de diverse regimenten te bestaan. De vraag die zich hier nu stelt is natuurlijk, of een spreiding over de diverse regimenten ook een spreiding over de legerdivisies impliceert. Misschien biedt het werk van Leconte J.R. over de militaire aalmoezeniers¹⁴ een aanknopingspunt om even dieper in te gaan op deze problematiek. Hij levert ons namelijk een officiële gevechtsorder van aalmoezeniers van 01/10/'14. Hierbij moeten we wel in het oog houden dat dit nog van vóór de Slag aan de IJzer, zelfs nog van vóór de terugtocht uit Antwerpen dateert. Het geeft ons

14. J.R. LECONTE, p. 362-368.

wel de mogelijkheid om een eerste zicht te krijgen op de officiële indeling in divisies en regimenten. We geven deze in vereenvoudigde vorm weer:

1ste Legerdivisie

2de linieregiment
 22ste linieregiment
 3de linieregiment
 23ste linieregiment
 4de linieregiment
 24ste linieregiment
 1ste regiment artillerie
 2de regiment lanciers

3de Legerdivisie

11de linieregiment
 12de linieregiment
 9de linieregiment
 14de linieregiment
 1ste jagers te voet
 4de jagers te voet
 2de regiment lanciers
 3de regiment artillerie

5de Legerdivisie

1ste linieregiment
 21ste linieregiment
 2de jagers te voet
 5de jagers te voet
 3de jagers te voet
 6de jagers te voet
 5de regiment artillerie
 2de jagers te paard

2de Legerdivisie

5de linieregiment
 25ste linieregiment
 6de linieregiment
 26ste linieregiment
 7de linieregiment
 27ste linieregiment
 2de regiment artillerie
 4de jagers te paard

4de Legerdivisie

8ste linieregiment
 10de linieregiment
 13de linieregiment
 4de regiment artillerie
 1ste regiment lanciers

6de Legerdivisie

1ste regiment grenadiers
 2de regiment grenadiers
 1ste regiment karabiniers
 2de regiment karabiniers
 6de regiment artillerie
 1ste jagers te paard

Als we deze gegevens van Leconte confronteren met de gegevens van ons eigen onderzoek, krijgen we hen volgende resultaat:

Voor de 1ste Legerdivisie

2de
 3de
 4de
 5de
 6de

14 Frontbewegers

5
 3
 2
 2
 8

De bovenstaande cijfers laten ons toe enkele vraagtekens te plaatsen bij de vermelde getuigenissen. Bovendien biedt *Ons Vaderland* nog een bijkomende invalsmogelijkheid om deze divisieproblematiek te benaderen. Indien we uitgaan van de stelling dat *Ons Vaderland* de officieuze spreekbuis van de Frontbeweging was en het merendeel van de lezers beschouwd kan worden als sympathisanten van deze beweging, dan levert de uitsplitsing van de verkoopcijfers over de divisies een bijkomend element tot relativering van de uitspraken van Debeuckelaere en Borginon over de sterkte van hun beweging in diverse divisies. De verkoopcijfers over de divisies lopen niet zeer ver uiteen en noch de 1ste, noch de 2de divisie komen er met het hoogste verkoopcijfer uit. We gaven reeds uiting aan onze twijfel betreffende deze „divisieproblematiek” op basis van ons onderzoek. De spreiding van de verkoopcijfers van *Ons Vaderland* versterkte deze twijfel. Het bewijst eens te meer het gevaar van geschiedschrijving die gebaseerd is op mondelinge getuigenissen, zonder dat deze geconfronteerd worden met exact onderzoek. Als we dan nog even de verkoopcijfers per dag bekijken en hierbij de toch zeer voorzichtige veronderstelling maken dat ieder exemplaar van *Ons Vaderland* door 2 personen werd gelezen, dan blijkt dat — zelfs niet eens bij de hoogste verkoopcijfers — heel wat soldaten met de gedachten van *Ons Vaderland* en dus onrechtstreeks van de Frontbeweging in aanraking kwamen.

6. Slotbeschouwingen

We vonden op een personenset van 363

- 82 gevallen van correspondentie alleen i.v.m. *Ons Vaderland*,
- 79 gevallen van andere correspondentie,
- 135 personen die artikels schreven voor *Ons Vaderland*,
- 38 personen die lid waren van een studiekekring,
- 84 personen die meewerkten aan of uitgever waren van een frontblaadje,
- 27 personen die betrokken waren bij de werking van het S.K.V.H.,
- 9 personen die in Heldenhulde een rol speelden,
- 75 personen die een zeer duidelijke band hadden met de clandestiene Frontbeweging,

Uit bovenstaande cijfergegevens blijkt overduidelijk het grote belang van *Ons Vaderland* voor onze benaderingswijze van de Frontbeweging. Het lag in onze bedoeling te wijzen op de mogelijkheid van een andere en vernieuwde benadering van de Frontbeweging, door te vertrekken van de „kleine militant” in plaats van bij het kader van deze beweging.

O.L. Vrouwstraat 11
8160 Diksmuide

Overzicht van de belangrijkste bronnen

1. Uit het *Fonds Jan Torfs* werden volgende delen onderzocht:

- * doos 2: - interview J. Torfs met E. Van De Vloed over de Frontbeweging dd. 05/10/'71 (briefwisseling en notities);
 - interview J. Torfs met Leo en Oscar De Smedt over Frontbeweging;
 - confidentiële brief G. Bernheim inzake publikaties en wet van 11 okt. '16 dd. 04/05/'17.
- * doos 3: - *Ons Vaderland* van 10 t.e.m. 17 aug. '19;
 - *Onze Temschenaars* nrs. 7, 8, 9/10, 15, 16, 18, 19 van sept. '17 - febr./maart '19;
 - *Voor onze vrouwen S.K.V.H.* '15-'16;
 - *De Stroom* 15 jul. '18 jg. 1 nr. 1;
 - *Ons Leven - Hoogstudent*: oorlogsnr. '14 - '15 - '16;
 - *Limburgs studentenblaadje voor oorlogstijd* (1 febr. '16 - 1 mei '17);
 - *De Hoogstudent, Maandblad voor de Hoogstudenten bij het leger* april '18 - juli/aug. '18;
 - *Amicitia* '13-'14.
 - *Een witboek v.h. Vlaamse idealisme* - Antwerpen.
 - *Het zwaard v. Damocles*, 1921.
- * doos 4: - Officiële brieven aan de redactie van *Ons Vaderland*;
 - Correspondentie i.v.m. redactie *Ons Vaderland*;
 - Correspondentie aalmoezenier A. Van Clé (8/7/'16 - 2/11/'19);
 - Correspondentie Baeckelandt - L. Clauwaert (31/5/'16 - 23/7/'16).
- * doos 5: - Artikels, brieven enz. bestemd voor *Ons Vaderland*.
- * doos 6: - Artikels, brieven enz. bestemd voor *Ons Vaderland*.
- * doos 7: - Artikels, brieven enz. bestemd voor *Ons Vaderland* (getekend door Pyrrk - G. Verstappen).
- * doos 8: - Artikels, brieven enz. bestemd voor *Ons Vaderland* (en getekend door Verwimp - R.V.Vl.);
 - *Verkoopslijsten Ons Vaderland*;
 - Administratie Baeckelandt;
 - Adreslijst der soldaten *Ons Vaderland*;
- * doos 9: - Notities v. J. Torfs over *Ons Vaderland*. (febr.-nov. '19);
 - *Ons Vaderland* 1918.
- * doos 12: - Oorlogsdagboek Amedee Verbruggen;
 - Renaat De Rudder;
 - Frans Kusters;
 - Frans Van der Linden (studiekring);

- V. Haesaert ;
- Joris Van Severen ;
- Clemens De Landtsheer ;
- Alfons Roothans.
- * doos 13: - Firmin Deprez ;
- H. Borginon ;
- Dagboek Victor Van Gramberen ;
- Dagboek E.H. Gheeraert ;
- Dagboek Joris D'Hondt ;
- Jules De Winde ;
- Gebroeders Van Raemdonck.
- * doos 14: - Pater Vandermeulen ;
- Bert Willems.
- * doos 15: - Lode De Boninge.
- * doos 16: - V.O.S. - diversen ;
- Jeroom Leuridan.
- * doos 17: - Ward Hermans.

2. In het Archief en Museum van het Vlaams Cultuurleven (A.M.V.C.) werden volgende dossiers geraadpleegd:

- Charpentier J. - C. 2185 ; - Clercq S. De - C 2845 ; - Coussens A. - C 386 ; Daels F. - D 1155 ; - Dambre O. - D 154 ; - Davidts P. - D 2174 ;
- Debeuckelaere A. - D 22502 ; - Devos D. - D 392632 ; - Frontbeweging - F 481 ; - Frontblaadjes - F 481 ; - Geerardijn M. - G 218 ; - Ghyssaert J. - G 36989 ; - Haesaert V. - H 1445 ; - Hodister C. - H 673 ; - Maeyer A. De - M 1585 ; - Rombaut G. - R 6705 ; Rombouts J. - R 653 ; - Vansina D. - V 1582.